

Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi'nin Adana ve Çevresinde Kadın ve Kız Çocuklarına Yönelik Faaliyetleri (1919-1922)

Ebru Güher*

Özet

Amerikalı misyonerler Yakın Doğu'da daha etkin olabilmek için dini, kültür, eğitim, sağlık ve sosyal alanlarda Osmanlı coğrafyasına nüfuz etmeye çalışmıştır. Osmanlı topraklarında özellikle Anadolu'da etkili olan Protestan misyonerlerin kaynağı, Amerikan Board yani "American Board Of Commissioneries For Foreing Mission" (ABCFM) misyoner teşkilatıdır. Dini gayelerinin yanında; misyonerliğin zamanla siyasi, ekonomik, sosyal ve idari amaçlar gibi pek çok hedef de bulunmaktadır.

Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'un destekleriyle Amerikan misyonerleri ve onlara yakın kişiler tarafından 1915 tarihinde göçe tabi tutulan Ermenilere yardım etmek için "Ermenilere Yardım Komitesi", "Filistin ve Suriye Yardımı" ve "İran Yardımı" komiteleri kurulmuştur. Bu komitelerin hepsi 1915 yılının sonunda "Amerikan Suriyelilere ve Ermenilere Yardım Komitesi" çatısı altında birleştirilmiştir. Komite adını daha sonra "Yakın Doğu Yardım Komitesi" olarak değiştirmiştir. Amerikan resmi çevreler tarafından desteklenen komite, yaptığı etkili propaganda yöntemleriyle büyük başarılar toplamayı başarmıştır.

Komitenin başlıca çalışma sahaları; Kafkasya, Suriye-Halep, İran, İstanbul, İzmir, Konya, Bursa, Harput, Kayseri, Adana, Mersin, Osmaniye, Maraş, Antep başta olmak üzere geniş Osmanlı coğrafyasıdır. Daha ziyade Ermeni kadın ve çocuklar üzerinde hedef kitlesinin başında gelmektedir. Sistemli bir şekilde çalışan komite; yetimhaneler, kadın sığınma/kurtarma evleri, beslenme, eğitim, sağlık faaliyetleriyle hedef kitlesini etkilemeye çalışmıştır. Misyonerler, bu kurumların içinde iyi işleyen, etkin bir sistem yardımıyla iktisadi-ticari çıkarların, siyasal-kültürel etki ve yayılmanın birer aracı olmuşlardır.

Çalışmada komitenin Adana ve çevresinde özellikle Ermeni kadın ve kız çocuklarına yönelik faaliyetleri, American Board, Near East Relief yetkililerinin mektupları, raporları, fotoğrafları ve kayıtları ışığında çeşitli kaynaklarla desteklenerek tarihi

* Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Osmaniye/TÜRKİYE, ebrugur@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1621-4276, DOI: 10.37879/9789751756442.2023.62

çerçeve içerisinde yorumlanacaktır. Adana ve çevresi incelediğimiz dönemde Fransızlar tarafından işgale uğradığından; komitenin bölgedeki faaliyetleri, işgal süreciyle beraber değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Amerikan Misyonerleri, Adana, Ermeniler, Kadın ve Kızlar.

Activities of the American Near East Relief Committee for Women and Girls in Adana and Its Surroundings (1919-1922)

Abstract

American missionaries tried to penetrate the Ottoman geography in religion, culture, education, health and social areas in order to be more effective in the Near East. The source of the Protestant missionaries, who were influential in the Ottoman lands, especially in Anatolia, was the American Board, that is, the "American Board of Commissioners For Foreign Mission" (ABC FM). Besides religious purposes; In time, the missionary has many goals such as political, economic, social and administrative purposes.

With the support of American President Woodrow Wilson, the "Armenian Relief Committee", "Palestine and Syria Relief" and "Iran Relief" committees were established by American missionaries and people close to them to help the Armenians who were subjected to immigration in 1915. All of these committees were united under the umbrella of the "American Syrian and Armenian Relief Committee" at the end of 1915. The Committee later changed its name to "Near East Relief Committee". Supported by American official circles, the committee managed to collect large donations with its effective propaganda methods.

The main working areas of the committee are; Caucasia, Syria-Aleppo, Iran, Istanbul, Izmir, Konya, Bursa, Harput, Kayseri, Adana, Mersin, Osmaniye, Maraş, Antep is a wide Ottoman geography, especially. It mostly focuses on Armenian women and children. Committee working in a systematic way; orphanages, women's shelters/rescue houses, nutrition, education and health activities tried to influence its target audience. Missionaries became a tool of economic commercial interests, political-cultural influence and diffusion with the help of a well-functioning and effective system within these institutions.

In the study, the activities of the committee especially towards Armenian women and girls in Adana and its environs will be interpreted within the historical framework, supported by various sources in the light of letters, reports, photographs and records of the American Board, Near East Relief officials. Since Adana and its surroundings

were occupied by the French in the period we are examining; The activities of the committee in the region will be evaluated together with the occupation process.

Keywords: American Missionaries, Adana, Armenians, Women and Girls.

1. Yakın Doğu Yardım Komitesi'nin (Near East Relief) Kurulması

Amerikan misyonerleri ve onlara yakın kişiler tarafından 1 Ekim 1915'te New York'ta 1915 tarihinde göçe tabi tutulan Ermenilere yardım etmek için “Ermenilere Yardım Komitesi” kurulmuştur. Suriye-Filistin Yardım Komitesi ve İran Yardım Fonu adlı Amerikan komiteleri Kasım 1915'te Ermeni Komitesi ile birleşerek, Amerikan Ermeni ve Suriye Yardım Komitesi adı altında genişletilmiş bir örgüt oluşturmuştur¹. Komite adını önce American Committee For Relief in The Near East (Yakın Doğu Yardımı İçin Amerikan Yardım Komitesi), daha sonra Near East Relief (Yakın Doğu Yardım Komitesi)² olarak değiştirmiştir. Komitenin ismi 1930 yılında ise Near East Foundation (Yakın Doğu Vakfı- NEF) olacaktır³.

Amerikan başkanı başta olmak üzere sivil ve bürokratik çevreler tarafından desteklenen komite, etkin propaganda yollarıyla büyük yardımlar toplamaya çalışmıştır. Örneğin Amerikan Başkanı Woodrow Wilson 29 Kasım 1918 tarihinde “*Birleşik Devletler halkını, kendi kusurları olmaksızın, aç, barımsız bir durumda bırakılanları kış boyunca ayakta tutmak için şimdiye kadar yaptıklarından çok daha cömert katkılarda bulunmaya çağırıyor. Bu eski ve şiddetle mazlum insanları kendi kendilerine yetecek bir temelde eski evlerinde yeniden kurmaya yardım edin*” şeklindeki çağrısıyla açıkça kamuoyundan destek istemiştir. İstanbul'un ABD Büyükelçisi Henry M.Morgenthau, 1918'de NER'in yönlendirmesi ve desteğiyle yürütülen yardım çalışmalarını yakından takip ettiğini ve Türk yetkililerin yoksulluğun giderilmesi konusunda işbirliği sözünü memnuniyetle karşıladığını belirtmiştir⁴.

- 1 *The American Committee For Relief in The Near East, It's History, It's Work and The Need For Support As Outlined By President Wilson and Others*, University of Pennsylvania Libraries.
- 2 Osmanlı arşiv kaynaklarındaki ismi Amerikan Şark-i Kârib Muavenet Heyeti'dir. Çalışmamızda Yakın Doğu Yardım Komitesi'nin ismi YDYK veya NER şeklinde kısaltılmış olarak verilecektir.
- 3 Dilşen İnce Erdoğan, “American Board Of Commissioners For Foreign Mission (ABC FM) Near East Relief'e Amerikan Misyonerlerinin Anadolu'daki Faaliyetleri”, *Belgi*, S. 14, 2017 Yaz/II, s. 558.
- 4 *The American Committee For Relief in The Near East, It's History, It's Work and The Need For Support As Outlined By President Wilson and Others*, University of Pennsylvania Libraries; *Handbook Near East Relief*, New York: Near East Relief, 1920, s. 4-5.

YDYK, Amerikan Kızıl Haçı ile devamlı iş birliği içerisinde olmuştur. Başlangıç itibariyle 100 veya daha fazla Amerikan vatandaşı, maaş veya yönetim için yardım fonlarına ücretsiz olarak katılmıştır⁵. Komitenin Genel Sekreteri James L. Barton YDYK'nın görevini şu şekilde izah etmiştir:

“Amaca karşılıksız hizmet eden ajanlar, eğitimciler ve misyonerler aracılığıyla halkı Yakın Doğu'daki sıkıntılı durumdan haberdar etmek, mümkün olan en büyük mali tepkiyi sağlamak ve yardım fonlarını Amerikan diplomatik ve konsolosluklarına güvenli transfer yolları ve araçları bulunan en kısa sürede iletmekle sınırlıydı. Dul ve yetimlere istihdam sağlamak, hastalıkların tahribatını durdurmak, açlara yemek sağlamak, çocuklu ve öksüz, akrabası ve vasisi olmayan kadınları ayırıp onlara özel ilgi göstermek⁶”.

YDYK gözetiminde Türkiye, Suriye-Halep, Kafkaslar ve İran olmak üzere 4 yardım bölgesi, her bölgedeki koşullar farklılık gösterdiğinden ayrı olarak ele alınmıştır. Başlıca çalışma sahaları; İstanbul, İzmir, Kayseri, Harput, Trabzon, Bursa, Sivas, Konya, Haçin, Merzifon, Samsun, İzmit, Adana, Tarsus ve Mersin'dir⁷. YDYK'ya göre hepsinin ortak noktası bakıma muhtaç çocuklar, kadınlar ve kız çocukları sorunuymdu. Bu nedenle 1918 Mütarekeden sonra mülteci ve çocuk rehabilitasyon ihtiyaçlarının karşılanması için Amerika'da 30.000.000 dolarlık özel bir kampanya başlatılmıştır⁸.

Komite, koşulları araştırmak, fırsatların ve sorumlulukların kapsamını belirlemek için belirlenen bölgelere özel bir komisyon gönderilmesine karar vermiştir. Mülteciler, çocuklar, kadınlar ve kız çocukları arasındaki acil ihtiyaçların komite fonlarının izin verdiği ölçüde karşılanması için düzenlemeler yapılmıştır. Tıbbi ve diğer malzemeler, ihtiyacın en fazla olduğu yerlere ve kişilere dağıtılmıştır. Amerikan Kızılhaçı'nın Suriye ve Filistin'deki çalışmaları YDYK'ya devredilerek komite çalışmalarının bir parçası haline getirilmiştir⁹.

Komisyon üyeleri maaşsız olarak görev yapmış; ancak büro açma, sekreter çalıştırma ve tutanak tutma yetkisi verilmiştir. Çocukların eğitimi için sanayi ve tarım

5 *The American Committee For Relief in The Near East, It's History, It's Work and The Need For Support As Outlined By President Wilson and Others*, University of Pennsylvania Libraries.

6 James L. Barton, *Story Of Near East Relief (1915-1930) An Interpretation*, New York, The Macmillan Company, 1930, s.56.

7 *Handbook Near East Relief*, s. 7.

8 Barton, *age.*, s. 57, 66, 109.

9 Barton, *age.*, s. 117.

uzmanları da dahil olmak üzere, yetimhanelerdeki eğitim faaliyetlerinin genel sorumluluğunu üstlenecek bir eğitim müdürü veya müdürleri tayin edilmiştir. Tıbbi personelin, hastane kliniklerinin ve halk sağlığının genel denetimi için bir tıbbi yönetici seçilmiştir. Ayrıca yurt dışı hizmet için personel seçiminde yaş, sağlık, mizaç, teknik nitelikler ve ahlaki karakter açısından azami özen gösterilmesi tavsiye edilmiştir¹⁰.

James L. Barton komitenin programını açıklarken özellikle muhtaç haldeki kadın, dul ve yetim kızlara dikkat çekmiştir:

1. Yetim ve kısmen yetimlerin bakımı, (barınak, yiyecek, giyecek, tıbbi bakım, eğitim ve endüstriyel, ahlaki ve dini eğitim sağlamak),
2. Müslüman evlerinden kaçan veya bebekleriyle birlikte yetim kadınlar ve kızlar için kurtarma evlerinin kurulması, onlara yetimlerle aynı özenin gösterilmesi,
3. Yetim ve kadınlara ticareti öğretmek ve onlara destek olmak amacıyla sanayi kuruluşlarının örgütlenmesi,
4. Sadece yetim çocuklar için değil, mümkün olduğu kadar ülke halkı için tıbbi ve sıhhi yardım sağlanması,
5. Tehcir edilen mültecilerin bakımı ve korunması ve mümkün olduğunda eski evlerine geri döndürülmeleri veya mevcut fonların limiti dahilinde yeni evlerine yerleştirilmeleri¹¹.

Komite esasen tehcir esnasında ve sonrasında Ermenilere yardım etmek için kurulmuştur. Zira komitenin şu iddiaları Ermenilere karşı politikasını net bir biçimde izah etmektedir¹²:

“Türkiye ve Transkafkasya, Asya ve Avrupa arasında büyük bir geçittir. Dünyanın gelecekteki barışı bunun için istikrarlı, güçlü ve adil bir hükümeti talep ediyor. Türk haremelerinde hala binlerce Ermeni kız Hıristiyan köle olarak tutuluyor. Medeniyete bu şekilde yaklaşmak kaldırılmalıdır. İnsanlık adına Amerika, Ermenistan'ın çağrısına cevap vermelidir”

Bu cümleden hareketle YDYK çalışanlarının hedefi; Ermeni toplumunun dini, kültürel ve ayrı bir ulusal varlık olarak yeniden inşasıdır. Özellikle kadın ve kızların

¹⁰ Barton, *age.*, s. 118.

¹¹ Barton, *age.*, s. 117-118.

¹² *Handbook Near East Relief*, s. 11.

ıslahı, daha geniş bir sürecin parçasıydı. Öncelikle kadınlar için “kurtarma evleri” adını verdikleri evler düzenlenmiştir. Yaşı daha küçük olanlar yetimhanelere yerleştirilmiştir. Adana'daki Elizabeth Webb gibi kurtarma evlerinden sorumlu kişiler kendilerini daha büyük kız ve kadınların rehabilitasyonuna vermiştir. Webb, Ekim 1918'de Barton'a yazdığı bir mektupta “...sığınmağa ihtiyacı olan kızlar, bulabilecekleri her yere gidecekler. Bir yıl önce bıraktığım işi daha uygun koşullarda devam ettirmek için ilkler arasında yer almak isterim...” derken; Mart 1919'da Adana'ya döndüğünde, Webb kadın ve kızlar için bir yuva kurarak “Şimdiye kadar yaptığım hiçbir iş kalbimi bu kadar etkilemedi” demiştir¹³.

2. Yakın Doğu Yardım Komitesi'nin Adana'da Kadın ve Kızlara Yönelik Faaliyetleri

2.1. YDYK Tarafından Kurulan Sanayi Kolları

İstanbul, Beyrut ve diğer merkezlerde Amerikan gözetiminde kadınlar için çeşitli sanayi işletmeleri kurulmuş; sanayi ürünleri yardım malzemelerinin maliyetini karşılamak için kilim veya iğne işi şeklinde satış yapılmıştır. Erkekler tarafından yapılan işlerin çoğu yerel nitelikte olup; binaların, yolların ve yetimhane ekipmanlarının onarımına yöneliktir. Kadınlar tarafından yapılan işin büyük bir kısmı yerel olarak çocuklar için giysilere, hastaneler ve yetimhaneler için ekipmana harcanmış; ancak önemli miktarda iğne işi İstanbul, Beyrut ve diğer doğu şehirlerin yerel pazarlarındaki YDYK dükkanlarında satılmıştır. İğne işi özellikle Amerika'daki YDYK ofisleri aracılığıyla hazır bir pazar bulmuş 1922 yılı itibariyle nakit satışlar 3.209.485 dolara ulaşmıştır¹⁴.

Adana Birim Müdürü J.E. Van Toor tarafından sunulan rapora göre; 1920 yılında Adana ve Tarsus'ta sanayi işletmelerinde; 145 kişi dikiş bölümünde, 18 kişi dokuma bölümünde, 186 kişi nakış bölümünde, 150 kişi iplik bölümünde, 105 kişi halıcılık bölümünde ve yün tasnif, eğirme ve tarama, örme vb. işlerinde 1000 kişi olmak üzere toplamda 1604 kişi istihdam edilmiştir¹⁵.

Adana'da görevli YDYK çalışanı Elizabeth Webb'in 1920'de yazdığı ve “Mutluluk Fabrikamız” adını verdiği kadın ve kız çocuklarına yönelik işletmelerden “Kurulu-

13 Rebecca Jnks, “Marks Hard to Erase”: The Troubled Reclamation of “Absorbed” Armenian Women, 1919–1927, *American Historical Review*, February 2018, s. 96-97.

14 *Near East Relief, A Review For 1922 (Annual Report to Congress)*, By Charles V. Vickrey, New York 1923, s. 31-32.

15 *Near East Relief*, C III, No.1, 7 January 1920, s. 3.

şumuz, 'Müslüman Evlerinden Kız Sığınağı' ve 'Adana Sanayi Kız Okulu' gibi çeşitli isimlerle tanınmaktadır. Ama en sevdiğimiz isim 'Mutluluk Fabrikamız'. Bir mutluluk fabrikası olarak başarılı olabilirsek, bu kızların hayatlarındaki uyumsuzlukları, onlardan çalınan güzelliği, nezaketi geri getirmek, yeniden kendilerine ve dünyaya uygun hale getirmek demektir...¹⁶" şeklinde bahsetmiştir. Kasım 1921 yılında Adana'daki mültecilere iş olanağı sağlamak üzere Londra Belediye Başkanı Fonu tarafından 15 ay boyunca organize edilip işletilmiştir. J.E. Van Toor bina için

"...Büyük, ahır gibi binamız soğuk, neşesiz bir yer. Ne yazık ki Adana böylesine büyük bir işletme için daha iyi bir şeyle övünemez. Yine de işçilerden hiçbir zaman şikâyet gelmez, başka işler yapılmaz. Birinci katta, dik çelik miller üzerinde ileri geri örme için hammadde hazırlanır. En yaşlı kadınlardan bazıları bu konuda en uzmandır. Sonra taranır, döndürülür- uzun bir işlem- ve toplar halinde veya üzerine sarılır, çerçeveler. Yerli öğretmenler yeni başlayanlara talimat verir ve çoğu çabucak kavrar. İkinci katta kilim ve dikiş bölümleri yer almaktadır. Yirmi kilim tezgahından herhangi birinin önünde durup üç dört işçinin çevik parmaklarının ipleri kavramasını, yünü düğümlemesini ve ucunu kesmesini izlemek büyüleyici. Neredeyse tek bir hareketle yapıyormuş gibi, o kadar hızlı çalışıyorlar ki. Tamamı doğal yün renklerinde olan bitmiş kilimler, karmaşık doğal tasarımlar ve yumuşak yoğun yün ile gerçekten çok güzel. Dikiş odası, 500'den fazla yetim için kıyafet çıkarmakla meşgul. İki düzine el makinesinde kesim ve dikim işlerini genç kadınlar yapıyor. Bazıları çok yıpranmış ve zayıf olan yaşlı kadınlar, el havlusu, mendil vb. ile dikiş dikmek, ilik açmak ve düğme dikmek için ellerinden gelenin en iyisini yapıyorlar. Bu bölümden sorumlu mükemmel kadın bir Çekoslovakyalı. Fransızca, Almanca ve Ermenice olmak üzere birkaç Slav dili konuşuyor. Endüstriyi yöneten Bayan Lowe, İngilizce konuşuyor- yine de birbirlerini anlıyorlar. Bunu nasıl yaptıkları, Yakın Doğu'nun çözülmemiş gizemlerinden bir diğeridir. Başka bir binada, yerli "okullar", ev dokuması kumaşlar ve parlak renkli yün halıların yapıldığı dokuma departmanımız var. Buradaki işçiler ustadır ve parça başına ücret alırlar. Onlardan mükemmel işler çıkıyor. Keşke bu şeyleri görmek için yanımızda biraz Amerika olsaydı, ürettiğimiz her şeyi satabilir ve daha fazla işçi çalıştırabilirdik. Haliyle Adana talebi az" şeklinde bilgiler aktarmıştır¹⁷.

16 *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 37-38, Chicago 1919-20, s. 8-9.

17 *Near East Relief*, C III, No. 5, 4 February 1921, s. 2-4; *The New Near East*, C VI-VIII, 1921-1922, May 1921, s. 17.

1400 kadın ve kız çocuğunun çalıştığı işyerinde, gündelikleri 30 kuruş idi. YDYK çalışanları devamlı evleri ziyaret ederek başka bir destek yolu olan bir aile bulurlarsa, bir ihtiyaç sahibine daha yer açmak için o işçiyi işten çıkarıyorlardı. İşçilerin yaklaşık 1000'i "ev" işçisidir. Kalabalık aileler, bebekler ya da yaşlı ebeveynler, günlerini evden uzakta geçirmelerine izin vermezlerdi. Her sabah yaklaşık 100 kadın, her birine tartılan dörtte üç oranında yün için sıraya giriyordu. Bu miktar her işçi iki hafta içinde örerek çorap, kazak veya yün yorgan yapardı¹⁸.

Fransızlar tarafından işgal edilen Adana ve çevresinde Fransızların muhtaçlara yardım ettiği belirtilmektedir. Örneğin, J.E. Van Toor 1921 yılında Dört Yol'da Fransızların bölgedeki işsizlere iş vermeyi planladıkları, yol üzerinde yüzlerce kadın ve erkeği çalıştırdıkları; 60 aileye bakan bir kilim fabrikası açtıkları ve YDYK'dan yardım alındığını ifade etmiştir¹⁹.

J.E. Van Toor'un raporuna göre Fransız işgalinde olan Dört Yol ve Üzerli'de Fransızlar yüzlerce mülteciye yol işlerinde iş sağlıyor, traktörle çiftçilik yapıyor ve iyi büyüklükte bir toprak parçası ekiyorlardı. Ayrıca 60 aileye destek veren bir kilim fabrikası da açmışlardı²⁰. Bu anlamda işgal devleti Fransızlarla komitenin karşılıklı dayanışması söz konusudur.

Haziran 1921 YDYK belgelerinden anlaşıldığına göre daha YDYK tarafından işletilen sanayi tesisi Mart 1921 ayında Ermeni Hayırsever Birliği'ne devredilmiştir. Atölyelerde iğne işi, yün gibi işlerde 400 kadın çalışmaktadır²¹.

2.2. YDYK Tarafından Kurulan Yetimhaneler

YDYK tehirden sonra çok sayıda çocuğun kurumlarda bakılması gerektiğini bu nedenle tüm şehirlerde yetimhanelerin açılması gerektiğini belirtmiştir²². Amerikan Board Türkiye genelinde 30'dan fazla ilçede 80'e yakın yetimhane açmıştır. Bu yerler Merzifon, Urfa, Van, Harput, Mezre (Elazığ), Eğin, Palu, Tarsus, Maraş, Sivas, Gürün, Bardezag (Bahçecik), Konya, Arapkir, Üsküdar, Bursa, Haçin (Saimbeyli), Erzurum, Bitlis, Sason, Muş, Mardin, Antep, Diyarbakır, Zeyton (Süleymanlı), Çüngüş, İzmir, Hasköy (İstanbul), Kayseri olup, bu misyoner kurumla-

18 *Near East Relief*, C III, No. 5, 4 February 1921, s. 3.

19 *Near East Relief*, C III, No. 5, 4 February 1921, s. 4.

20 *Near East Relief*, C III, No. 4, 28 January 1921, s. 4.

21 *Near East Relief*, C III, No. 24, 18 June 1921, s. 3.

22 *Handbook Near East Relief*, s. 11.

rındaki yetimlerin sayısı 50 ile 1000 arasında değişmekteydi; ama yetimhanelerin çoğunda ortalama olarak 100 kadar çocuk vardı²³.

Türk Hükümeti tarafından savaş şartlarında çeşitli imkansızlıklardan dolayı yetimhaneler kapatılarak Gayrimüslim yetimlerin yakınlarına ve mensubu oldukları cemaatlere verilmesi kararlaştırılmıştır. YDYK misyonerleri Ermeni kadın ve çocukları araştırmakla görevlendirilmişti²⁴.

YDYK, Adana'daki yetim çocuklara hayatlarını idame edecek iâşe ve beslenme olanakları sunmuştur. 1920 Nisan tarihli Adana raporuna göre; 55.800 kişiye çorba, 4,515 çocuğa ve bebeğe süt hizmeti verilmiştir²⁵.

Yetimhanelerin çoğunun öğretime yönelik üç aşamalı bir yaklaşımı vardı: Bunlar; okuma, yazma ve aritmetik ile ilgili temel bilgiler, bir veya daha fazla ortak meslekte endüstriyel eğitim ve dini telkin. Çoğu zaman yetimlere din eğitimi ile birlikte ticaret öğretmek, onlara yaygın bir okul eğitimi vermektense daha önemliydi. Erkek çocuklar için genellikle terzilik, ayakkabıcılık, marangozluk, ciltçilik, dolap yapımı dükkânları açılırdı. Kız çocukları için giysi dokuma, kilimcilik, dikiş, iğne işi, ipek işleme, dantel işleme, yorgan dikimi, keten mendillerin kenar dikişi, renkli ev dokumaları üzerine ipek işlemler, pötikareli kumaş üretimi vb. için dükkânlar vardı. Tüm bunların yanında ev işleri, yemek pişirme, çamaşır yıkama gibi işleri de yaparlardı²⁶.

Adana'da ilk yetimhane Haçin'de 1895'te açılmış olup aynı yıl 4 yetim kız, 1900'de 30 ve 1901'de 60 kız ile faaliyetlerine devam etmiştir²⁷. Haçin'deki yetimhanede etkin olan misyoner Olive Vaughan'dır. 1919'da Haçin Yaşlılar Kurulu tarafından American Board'a hitaben yazılan mektupta Olive Vaughan'ın muhtaç haldeki kadın ve kız çocuklarına olan şefkati şu sözlerle dile getirilmiştir:

“Kadın sevgisini ve sempatisini, tehcir edilen 40 kızı himayesi altına alarak felaketin en başında gösterdi ve hükümetin emirlerine rağmen ölüme mahkûm edilenlere bile hizmet etti. O nazik Amerikalı kadın, Bayan Va-

23 Nazan Maksudyan, *Hearing The Voiceless – Seeing The Invisible: Orphans And Destitute Children As Actors Of Social, Economic, And Political History in The Late Ottoman Empire*, Sabancı University, January 2008, s. 308.

24 Fatih Gencer, *Ermeni Soykırım Tezinin Oluşum Sürecinde Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi*, Alternatif Düşünce Yayınevi, İstanbul 2006, s. 103-106.

25 *Handbook Near East Relief*, s. 43.

26 Nazan Maksudyan, *age.*, s. 314,323,326.

27 Nazan Maksudyan, *age.*, s. 362,411.

ughan, herhangi bir tehlike karşısında ‘masumları savunmak ve ıssızları teselli etmek’ konusunda tereddüt etmedi. Savaşın 4 yılı boyunca okulu açık tuttu ve ayırım gözetmeksizin hem erkek hem de kız çocuklarının eğitimini sürdürdü. Hastalık durumlarında hekimlik yaptığı gibi hasta bakıcılık da yapar, açlara yemek verirdi. İssız dulların yasını tuttu ve gözyaşlarını yetimlerinkiyile karıştırdı. Hayatının tehlikede olduğu zamanlar oldu; ama bir an bile tereddüt etmedi. Bu yiğit yüreğe saygı için derin ve içten minnet ve şükran ifadesinden başka sunacak hiçbir şeyimiz yok. Her türlü lütfun sahibi olan Tanrı’nın onu ödüllendirmesi için dua ediyoruz ve ayrıca O’nun bereketi topluluğunuzun üzerinde olsun²⁸”.

1919 yılında Adana Protestan Kilisesi’nin üst katında anne ve babasını kaybeden toplanan yaklaşık 400 çocuğun varlığından söz edilmektedir. Kız mektebi binaları tehcirden sonra geri dönen aileler için geçici konaklama yeri olarak kullanılmıştır²⁹.

1920 yılında Adana Yetimhanesinde 284 erkek ve 171 kız olmak üzere toplamda 455 yetim bulunmaktaydı. Öğretim ve bazı mesleki eğitim çoğunlukla yerli öğretmenler tarafından verilmekteydi³⁰. 25 Şubat 1920 yılında Mary Webb’in verdiği bilgilere göre; bölgedeki savaş halinden dolayı Fransızların tavsiyesi üzerine Haruniye’de bulunan Alman Yetimhanesi’ndeki çocuklar, Adana Yetimhanesi’ne nakledilmiştir³¹.

YDYK’nın Aralık 1921 yılında ait raporuna göre Adana’da Kız Yetimhanesi’nde toplamda 176 kız bulunmaktadır. Yetimhanedeki kızların yaş ortalaması 11 ile 12 arasındadır. Adana Biriminden sorumlu YDYK yetkilisi Elizabeth S. Webb’e göre kızların ders çalışmak için gerçek fırsatları olduğundan, okulda mümkün olduğunca fazla zaman geçirmelerinin onlar için en iyisidir. Kızlar okul saatlerinde önce ev işlerini yapıyorlar, daha büyük kızlar kendisinden küçük kızların yıkanmasına yardım ediyordu. Yemek işlerine 2 aşçı katılır. Hepsi çorap örmeyi öğrenir ve daha büyük kızlar kıyafetleri tamir eder. Burada eğitim alan kızlar için Primer sınıfı, ilk okuyucu, ikinci okuyucu, üçüncü okuyucu, dördüncü okuyucu, körler için öğrenme ve Ruhban Okulu’na gündüzlü öğrenci olarak katılanlar şeklinde

28 *The Missionary Herald*, C 115, 1919, American Board of Commissioners for Foreign Missions With A View of Other Benevolent Operations, Boston, s. 361.

29 *The Missionary Herald*, C 115, 1919, s. 205.

30 *Near East Relief*, C III, No. 1, 7 January 1920, s. 3.

31 *Mission Studies Woman’s Work in Foreign Lands*, The Women’s Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 37-38, 1919-20, s. 142.

kademelere ayrılmıştır. Ruhban Okuluna devam eden 23 kız çocuğunun öğrenim ücreti, daha sonra öğretmen olarak hizmete geri dönmeleri şartıyla misyonerlerin elindeki fonlarla karşılanmaktadır. Körler iyi olan kör bir kız tarafından öğretilir³².

Elizabeth Webb 1920'de yazdığı bir raporda muhtaç haldeki kadın ve kız çocuklarının üzerindeki etkilerini şu cümlelerle ifade etmiştir³³:

“Türkiye'nin uzak iç kesimlerinden 2 kız kardeş burada, aynı köyden iyi bir kadının evinde bakılıyor, akraba olmasa da küçük bir kız kardeşin gelişimi bize gelmeden önce bekliyor. Onlar biraz eğitilmiş, nazik, saf kızlardır. Türklerin elinde olan 2 küçük yeğenleri bekliyorlar. Büyük olana onları alıp bakacağına söz verdikten sonra, 'Artık kendini kötü hissetme, annemizi bulduk' diyerek ablasının yanına gitti. 'Mutluluk Fabrikamız'ın onlar için ne anlama geldiğini bir düşünün...”

1921 yılında Elizabeth S. Webb ve J.E. Van Toor'un Adana'ya bağlı Dört Yol³⁴ ve Üzerli bölgelerinde kız yetimhanesinin düzenlenmesi için fizibilite araştırması yaptığı, mültecilere süt ve bulgur dağıttığı ve bölgenin şart ve ihtiyaçlarını tespit ettiği anlaşılmaktadır. Zira J.E. Van Toor'un yazdığı raporda bu konu şu şekilde açıklanmıştır³⁵:

“Yeşil portakal bahçeleri, her evin etrafındaki duvarlarla çevrili bahçeler, sokakları çevreleyen taş su yollarından dökülen pırl pırl dağ dereleri, ılık havası ve hoş görünümü ile engibeli dağlar portakal bahçelerinin en ucunda yükselir ve deniz sadece iki mil ötede -bu iki küçük kasaba, olağan çamurlu, aşırı kalabalık Kilikya köyüyle hoş bir tezat oluşturuyor. "Gençler için ideal bir yer" diye düşünmeden edemedik ve Adana'dan bazı yetimlerimizi oraya göndermek için yola çıktık. Bayan Davies, yoğun Adana hastanemizden taburcu olur olmaz bir yetimhane düzenlemeye hazır ve başlangıç olarak en küçük 50 çocuğumuzu buraya alacak. Başlangıç olarak oldukça iyi yapılabilecek iki binası var, oyun alanı ve bahçeler için bolca zemin, güzel su, eşsiz bir manzara ve Küçük Asya'daki en iyi temiz hava. Bayan Webb, köyün kenarında altmış portakal ağacının olduğu birkaç dönümlük bir arazi satın almayı düşünüyor. Her iki tarafta dağ dereleri, bol. Binalar, oyun

32 *Near East Relief*, C III, No. 4, 28 January 1921, s. 2-3.

33 *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 37-38, Chicago 1919-20, s. 8-9.

34 3 Aralık 1921 tarihli Yakın Doğu Yardım Komitesi belgesinde Ermenilerin Dört Yol'da oldukça ticari ve sistemli bir şekilde işlettiği bir yetimhanelen bahsedilmektedir. Bk. *Near East Relief*, C III, No. 48, 3 December 1921, s. 2.

35 *Near East Relief*, C III, No. 4, 28 January 1921, s. 4.

alanları, bahçeler, arıcılık, tavuklar ve aklındaki diğer birçok şey için alan-hepsi bir Kız Yetimhanesi için kullanılacak. Muhteşem planı hayata geçirilirse, burası adeta kendi geçimini sağlayacak, kendi sebzesini yetiştirecek vb. ürünleri başka pazarlara sevk edilecek olan konserve ve marmelat sanayisini sürdürecektir. Biri, iş dünyasına benzeyen Bayan Webb'in "Marmelat (portakal reçeli) Kraliçesi" olacağına dair vizyonlara sahip. Toprakkale'ye vardığımızda hava kararmıştı. Bayan Webb istasyonda yaşayan bir aileyi topladı. Kısa sürede bol mum ışığı, uygun çivilere asılmış şapkalar, bebek karyoları ve akşam yemeği çorbası, fasulye ve kahve ile temiz bir evimiz oldu. Ne uzaktaki çakalların ulumaları ne de dağlardaki başıboş silah sesleri bizi uzun süre uyanık tuttu. Trenimiz öğle yemeği saatinde kalktı. O akşam Adana'daydık, pis, gürültülü, kalabalık Adana! Yetimleri bekleyen mutlu sürprizi, Dörtüol ve Üzerli'nin huzurlu, temiz açık alanlarını hiç olmadığı kadar düşündüm. Gezimiz, yetimhanenin düzenlenmesi, mültecilere süt ve bulgur dağıtımının yanı sıra bölgenin şart ve ihtiyaçlarının tespit edilmesi açısından da başarılı geçti".

Adana Haçin'deki yetimhanede bulunan kadın ve kızlar Amerikan ve İngiliz bağışçıların sermayesiyle pamuklu dokuma ve halı dokumada çalıştırılmış, Amerikan misyonunun yönlendirmesi altında İngiliz ve Amerikalı alıcılar için nakışlar yapmışlardır. Kızların evlenmesi dışında, genel olarak mezunlar misyonerlerin ilgilendiği bir alan olmuştur. Muhtemelen bu yüzden yetimhanelerinin işleyişini uzatmak için çalışmışlar ve yetimlerini mümkün olduğu kadar uzun süre tutmuşlardır. Misyonerler, yetim mezunların hayatları üzerinde kontrol sağlamak için bu yetimlere öğretmen, vaiz veya basit yardımcı olarak kendi tesislerinde istihdam alanları yaratmaya çalışmışlardır. Köylere halk okullarında öğretmenlik yapmak üzere gönderilenlerin yanı sıra vaiz veya profesör olmak için yüksek öğrenim için istasyonların kolejlerine gönderilenler de bulunmaktaydı³⁶.

Adana'da görevli misyoner Bayan Esther Marks'ın belirttiğine göre; yetimlerin çoğu kunduracı, terzi veya berberde çırak olmak istemektedirler. Bu duruma şaşırarak Marks onların öğretmen ya da papaz olmak isteyeceklerini düşündüğünü ifade etmiştir³⁷.

YDYK belgelerine göre; Adana Yetimhaneleri şehrin ortasında olduğundan oyun alanı fazla değildir. Bu nedenle yetimhane kızlarının yaz aylarında 50'şer kişilik gruplar halinde kamp yapmaları teşvik edilmiştir³⁸.

36 Nazan Maksudyan, *age.*, s. 326.

37 *Near East Relief*, C III, No17, 30 April 1921, s. 3.

38 *Near East Relief*, C III, No. 24, 18 June 1921, s. 3.

A. Johnson'un raporuna göre; kamp alanları, futbol sahası, beyzbol sahalaları, basketbol sahalaları, spor sahalalarının düzenlenmesi, tüm çadırların kil ve eski sıva karışımı ile döşenmesi ve temizlenmesi, 70 kadar yetim kız çocuğu için bir Yardım Komitesi kampının kurulması, kütüklerin kazılması, yakacak odun toplanması ve diğer kamp işleri erkeklerin kendileri tarafından yapılmıştır. Bu çeşitli uğraşların yanı sıra mutfakta, yemek çadırlarında, yurt çadırlarında, temizlik ve genel temizlikte kampın rutin işlerini yürütmüşler, gönüllü emekle kendilerine 70'e yakın küçük bahçeler inşa etmişlerdir³⁹.

Amerikan misyonerleri yazmış olduğu raporlarda sık sık "harem" ifadesine yer vermişlerdir. Taraflı ve gerçekten uzak bu ifadelerde sözde Türk ve Arap haremelerinde kadın ve kızların zorla tutulduğu ve kimliklerinden uzaklaştırıldığı iddia edilmiştir. Örneğin Mary Webb'in 1920'de yazdığı yazıda Adana'da Rosa isimli bir genç kızın zorla Kuran okuduğu ve boş zamanlarını kavgada içinde geçirdiği; bahsi geçen haremelerden kendileri sayesinde kurtarıldığı ileri sürülmüştür. Yine Mary Webb'in aktardığına göre, Lucia adlı bir kız çocuğunun annesi tarafından bir Türk'e satılıp Beyrut'a götürülmüş, Adana kampında bir teyzesini ve 3 kuzenini bulmak suretiyle kurtarılmıştır⁴⁰. Buna benzer örnekler Haçin bölgesindeki Ermeni kızlar için de verilmiştir⁴¹.

Fransızların Türkler tarafından yenildiğine değinen YDYK, Ermenilerin Küçük Ermenistan'dan çekilmeye zorlandığını öne sürüp, İngiliz Lord Mayor'ın komitesinin yardımıyla binlerce yetim çocuğun 1920 yılında Kıbrıs'a ve Beyrut bölgelerine binlerce yeni Ermeni yetim gönderildiği açıklanmıştır⁴². Bu gelişmeler kapsamında YDYK bölgedeki çalışmalarına yeniden gözden geçirmek zorunda kalacağını ve büyük ölçüde artan harcamaların söz konusu olabileceğini düşünmektedir. Bunun yanında misyonerlerin ve yardım komitesi çalışanlarının hepsinin güvende olduklarına da dikkat çekilmiştir⁴³.

39 *Near East Relief*, C III, No. 30-31, 30 July 1921, s. 2; *Near East Relief*, C III, No. 30-31, 6 August 1921, s. 2. Ayrıca bk. *Near East Relief*, C III, No. 36, 37, 10,17 September 1921, s. 2.

40 *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 37-38, 1919-20, s. 505-206.

41 *The Missionary Herald*, C 117, 1921, American Board of Commissioners for Foreign Missions With A View of Other Benevolent Operations, Boston, s. 105.

42 *Handbook Near East Relief*, s. 20, 23.

43 *The Missionary Herald*, Containing The Proceedings Of American Board Of Commissioners For Foreign Missions With A View Of Other Benevolent Operations, For The Year 1920, C CXVI, Thomas Todd Company Printers Boston Mass, s. 256.

1921'de Ankara Anlaşması ile Fransızlar ve Ermeniler Adana'yı terk etmesi buradaki misyoner yetimhanelerini de etkilemiştir. YDYK çalışanı Nan O. Lowe "Adana Birimi Orta Kilikya'nın Tahliyesini Yapıyor" başlıklı makalesinde yetimhanede bulunan öğretmen ve diğer çalışanların ayrıldığını 2 Amerikalı kadın ve 467 Ermeni yetimin çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya geldiğini dile getirmiştir. Yetimhaneler için planlarının artık gerçekleşmeyeceğini anlayan yetkililer Kız Yetimhanesi'ni Amerikan Okulu'na, Erkek Yetimhanesi'ni de St.Paul's Koleji'ne taşımak zorunda kalmıştır⁴⁴.

Komite Ermeni yetimlerine milliyetçilik ruhunu vermek istemiştir. Zira "Suriye, Ermenistan ve Anadolu'daki yetimhanelerinde kız ve erkekler çocuklar için kendi kendine öz disiplin ilkesi uygulanır. Sistem iki değerli şeyi kanıtıyor: Sadece zor bir problemini çözmekle kalmıyor, aynı zamanda yeni nesil Ermenilere kendi kendini yönetme unsurlarını telkin ediyor"⁴⁵ şeklindeki sözler ile gelecekte kendi devletlerini kurabilmelerinin cesareti verilmek istenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde yetimhaneler zaman içerisinde misyonerlerin zararlı etkilerinin yayılması için çok uygun ortamlar olarak görülmüştür. Adana ve Halep Komutanı Ali Muhsin Paşa, Haçin'deki Amerikan yetimhanesinin her geçen gün seçim bölgesini artırmasından çok rahatsızdı. Bu misyonerlerin Ermeni yetimleri yetimhanelerine ve açtıkları yeni sanayi koluna girmeye zorladıklarını ve Protestan inancını yaymak için bedenlen ve ruhen çalıştıklarını savunmuştur⁴⁶.

2.3. YDYK Tarafından Verilen Sağlık Hizmetleri

1920'de YDYK gözetiminde, 63 hastane, 6552 yatak, 128 klinik bulunmaktaydı. Sağlık görevlileri öncelikle yetimhaneye ilk giren çocuklara başta psikolojik destek ve rehabilitasyon çalışmaları olmak üzere diğer hastalıklarını tedavi etmekle başlamıştır. Mevcut binalar kullanılarak büyük merkezlerde hastaneler açılmıştır. Hastaneler faaliyete geçer geçmez, sadece ana merkezlerde değil, dışarıdaki ilçelerde de klinikler açılmış; bu merkezlere hem doktorlar hem de hemşireler tarafından düzenli ziyaretler yapılmıştır⁴⁷.

YDYK tarafından Adana merkezde "Adana Uluslararası Hastanesi" adıyla hasta-

44 *Near East Relief*, C IV, No.1, 7 January 1922, s. 1.

45 *The New Near East*, October, 1920, s. 10.

46 Nazan Maksudyen, *age.*, s. 361.

47 *Handbook Near East Relief*, s. 41; *The New Near East* (Published by the: Near East Relief), One Madison Ave., New York, N.Y. July 1921, s. 12.

ne ve çeşitli klinikler açılmıştır. 1920 yılında Amerikan YDYK tarafından hizmeti sürdürülen 55 yataklı Adana Hastanesi⁴⁸, 1921 yılının raporlarına göre hastane 45 yatağa düşmüştür⁴⁹.

YDYK uhdesinde faaliyet gösteren “Fellahin Açık Hava Kliniği”⁵⁰ Bayan Elizabeth Webb'in sorumluluğunda çalışmakta olup; yoksul köylüler ve mültecilere hizmet vermektedir. Burada aynı zamanda her hafta 1000 ihtiyaç sahibi kadın ve çocuğa un ve süt dağıldığı ifade edilmektedir⁵¹.

YDYK'nın doktor ve hemşireleri Türkiye'den ayrıldıktan sonra arkalarında eğitilmiş yerli çalışanlar bırakmak için çalışmışlardır⁵².

Adana Uluslararası Hastanesi dünya savaşından önce her yıl yaklaşık 200 erkek ve 160 kadın yatılı hastaya hizmet vermiş; kliniklerde 3400 kişi tedavi edilmiştir⁵³. Hastaneyi 1915 yılının başında Türk yetkililer ordu için devralmış; ancak hastane müdürü Bayan Davies İngiliz uyruklu olmasına rağmen görevine 1918 baharına kadar devam etmiştir. Hastane 1919'da YDYK tarafından devralınmış ve Bayan Davies görevine tekrardan dönmüştür. Adana'da görevli misyoner Bayan Esther Marks'ın belirttiğine göre; Fransız Ordusu Birinci Tümen Komutanı General Dufieux hastaneyi ziyaret ederek Fransız askerlerinin bakımını takdir etmiş Müslüman ve Hristiyan köylülerin tedavi için hastaneye geldiklerini öğrenmekle özellikle ilgilendiğini belirtmiştir⁵⁴.

Adana'daki YDYK faaliyetleri Türkiye'nin en büyük alanlarından birini teşkil ediyordu. Öyle ki bir günde 700 sıtma vakası tedavi edilmiştir. Ekim 1919 yılı istatistiklerine göre tedavi edilen vaka sayısı 9.273'tür. Anemi, bronşit, sıtma, kolera infantum, diyabet, nefrit, pnömoni, genişlemiş dalak, sifiliz, tinea saginata,

48 Yakın Doğu Yardım Komitesi'nin 1921 tarihi itibarıyla Anadolu bölgesinde İstanbul, Samsun, İzmit, Konya, Kayseri, Sivas, Harput, Adana ve Merzifon'da toplamda 1108 yataklı hastanesi, Beyrut bölgesinde ise Antep, Maraş, Mardin ve Trablus'ta toplamda 290 yataklı hastanesi bulunmaktaydı. *Near East Relief*, C III, No. 24, 18 June 1921, s. 3.

49 *Near East Relief*, C III, No.1, 7 January 1920, s. 3.

50 *Near East Relief*, C III, No. 1, 7 January 1920, s. 3; *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 39-40, , Chicago 1921-22, s. 21.

51 *Near East Relief*, C III, No. 24, 18 June 1921, s. 3.

52 *Near East Relief*, C III, No. 4, 28 January 1921, s. 1.

53 *The American Board Missions in The Near East*, From *The Annual Report of 1922*, s. 26.

54 *Near East Relief*, C III, No.17, 30 April 1921, s. 2.

bademcik iltihabı, tüberküloz, akne, Halep düğmesi, süpüratif dermatit, tıbbi vakalardan baskın olanlar idi⁵⁵. Kadınlarda özellikle zührevi hastalığı olduğu vurgulanmaktadır. Ford marka otomobille yetkililerin Adana'ya birkaç km uzaklıktaki köyler ziyaret ederek hastaları tespit ve tedavi ettiği belirtilmektedir⁵⁶.

500 çocuktan oluşan Ermeni yetimhanesinde kalıcı olarak bir Amerikalı hemşire görevlendirilmiş; sayının giderek artması üzerine, yaklaşık 300 çocuktan oluşan bir günlük kliniği olan bir model hastaneye dönüştürülmüştür. Göz, cilt, özellikle trahom ve uyuz hastalıklarını kontrol edip yardımcı olmak için doktorlar tarafından haftalık düzenli ziyaretler yapılmıştır⁵⁷.

2.4. YDYK Tarafından Kurulan Okullar

American Board misyonerleri 1830-31'de Türkiye'yi fizibilite için yaptıkları 15 aylık yolculukları sırasında, kızların eğitimi için yeterli okul olmadığını fark edince William Goodell ve eşi duruma kısa süreli bir çare bulmaya çalışmıştır. Kendi evlerinde kız okulu açarak tanıdıklarının Rum ailelerini kızlarını göndermeye davet etmişlerdir. Kızlar için eğitim olanakları sağlamaya yönelik bir başka girişim 1836'da İzmir'de bir kız okulu kurulmasına yöneliktir. Daha sonraki dönemlerde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kız okulları açmaya başlayan American Board ilk kez 1884'de Adana'da bir kız okulu açmıştır⁵⁸.

Mary Webb, 27 Mart 1919 tarihinde Adana'daki Kız Okulu'nun önce Türk hastanesi, daha sonra Ermeni mülteciler için ev olarak kullanıldığından bahisle okulun modern bir bina haline gelmesi için yaptıklarını şu cümlelerle izah etmiştir⁵⁹:

“Mülteciler, zavallılar için başka yerler bulundu ve ben her yeri temizlemeye başlıyorum. Okulda pencere camlarının yarısından fazlası kırılmış,

55 *The Medical Work Of The Near East Relief: A Review Of Its Accomplishments in Asia Minor and The Caucasus During 1919-1920*, ed. by Geo. L. Richards, M. D., Near East Relief, New York 1923, s. 18.

56 *The Medical Work Of The Near East Relief, A Review Of Its Accomplishments in Asia Minor and The Caucasus During 1919-1920*, s. 19.

57 *The Medical Work Of The Near East Relief, A Review Of Its Accomplishments in Asia Minor and The Caucasus During 1919-1920*, s. 18.

58 Hugh Grayson Johnson, *The American Schools in The Republic of Turkey (1923-1933)*, The American University, Washington, 1975, s. 19-20, 324.

59 *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 37-38, Chicago 1919-20, s. 202.

Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi'nin Adana ve Çevresinde 1523
Kadın ve Kız Çocuklarına Yönelik Faaliyetleri (1919-1922)

kapılardan kilitler, dolaplardan raflar alınmış. Abluka hala devam ediyor ve pazarlarda satın alınacak çok az şey var. Amerika'dan gerçek onarımlar için kilit ve cam getirene kadar beklememiz gerekecek. Bu arada odalarımızı sabitlemek için anahtarları eski kilitlere takmaya çalışan bir sürü eski ıvrır zıvır arasında dolaşıyorum. Neyse ki Dr.Hoos'ta yıkılan yeni binadan Amerikalı hanımların odaları için kullanılabilir az miktarda cam kaldı. Eski binamızı yaşanabilir kılmak için oldukça iyi ve sıkı çalışıyorum. Yeni bina eskisi gibi kötü kullanım göstermiyor”.

1920 yılındaki misyoner raporlarında, Adana Kız Okulu'nun özellikle tehcirden dönen Ermeni çocukları için bir nimet olduğu, geri dönenlerin ilk çabalarından birinin, tehcir süresince okula gidemeyen tüm çocukların yararına okulları yeniden inşa etmek ve düzenlemek olduğu belirtilmiştir. Fransız idaresinin insanların okullara yardım için para bağışları yapma ve Fransızca dilinde eğitim verecek öğretmenler sağlama konusundaki çabalarını teşvik etme konusunda çok cesaret verdiği ileri sürülmüştür. Mary Webb ve Bayan Harris başkanlığındaki Amerikan Kız Okulu, çalışmalarını yıl boyunca sürdürmüş olup, 1920 yılı sonunda mezun olan sınıfta, 2'si Rum, 5'i Ermeni olmak üzere 7 kişiden oluşmaktaydı⁶⁰.

1919-1920 yıllarını kapsayan Adana Kız Okulu raporuna göre; öğrenci sayısı 280, öğretmen sayısı 16'dır. Gündüz öğrencileri 224 kişi, yatılı öğrenciler ise 56 kişidir. Öğrencilerin milliyeti; Ermeniler, 258 kişi, Yunan, 14 kişi, İran, 5 kişi, Türk, 2 ve Avrupalı 1 kişiden oluşmaktaydı. Eğitim veren öğretmenlerin milliyeti ise; Ermeni, 12 kişi, Yunan, 1 kişi, Amerikan, 2 kişi ve İsviçre, 1 kişidir. Öğrencilerden alınan yönetim kurulu ve öğrenim ücreti 5.800 dolar olup; Adana'dan savaş nedeniyle ayrılan öğrencilere iade edilen para buna dahil değildir⁶¹.

Savaş yıllarının olduğu bu dönemde insanların Amerika, Kıbrıs veya İstanbul'a gitme hevesinde olduğunu yazan YDYK çalışanı Bayan Webb'in “Kızların çoğu Paskalya tatili için okulumuzdan eve gitti. Bu belirsiz zamanlarda kaç tanesini döneceğini merak ediyorum⁶²” demesi kız çocuklarının savaş ortamı içerisinde kalmak istemediğini göstermektedir.

1921 yılında misyoner Bayan Grace C Towner Adana'ya geldiğinde okulun iç ve

60 *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 37-38, 1919-20, s. 248-249.

61 *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 37-38, 1919-20, s. 302.

62 *The Missionary Herald*, C 116, 1920, American Board of Commissioners for Foreign Missions With A View of Other Benevolent Operations, Boston, s. 424.

dış yapısını güçlendirmeye çalıştığını, özellikle Amerika'dan gelen öğretmenlerin büyük bir heyecan oluşturduğunu ifade etmiştir⁶³.

Mayıs 1922'de Fransızlar ve Ermenilerin bu bölgelerden çekilmelerini misyonerler arasında panik yarattığını ifade eden bir raporda; buna rağmen okulda Ermeni, Avusturya, Rum, İtalyan, Yahudi ve Türk olmak üzere 6 milleti temsil eden 45 kız bulunduğu belirtilmiştir. İlgili raporda, okulda 4 Amerikalı, 1'er Fransız, Ermeni ve Türk olmak üzere 7 öğretmen bulunmaktaydı⁶⁴.

Adana'da bunun dışında bir de Kız Ruhban Okulu bulunmaktadır. American Board'a bağlı kolejlerin, teoloji (ilahiyat) okullarının ve yatılı okulların öğretim kadrosu bazen kendi mezunlarından oluşuyordu. Tıpkı Antep Kız Ruhban Okulu, Merzifon Türkiye Kız koleji, Fırat Koleji gibi 1890'lı yıllarda Adana Kız Ruhban Okulunun da öğretim kadrosu ağırlıklı olarak kendi mezunlarından teşekkül ediyordu⁶⁵.

Adı geçen okulda yönetici olan Grace C. Towner'ın belirttiğine göre Adana Kız Ruhban Okulu'nda 1920'de 200 kişilik kız çocuğu bulunmaktaydı. Grace Towner "Adana Ruhban Okulu İçin Kitap Partisi ve Diğer Şeyler" başlığıyla yazdığı yazıda Adana Ruhban Okulu öğretmenlerinin savaş sırasında binanın hükümete verilmesi gerektiği konusunda uyarıldıklarında okulun tüm eşyalarını satmak zorunda kaldıklarını, bu suretle hem kitap bağıışı konusunda hem de binanın modern hale getirilmesi için yapılan faaliyetlerden bahsetmiştir. Adı geçen yazıda bu faaliyetler için toplamda 249.146 dolar yardım toplanmıştır⁶⁶. 1922 yılı itibariyle Adana Kız Ruhban Okulu'nda Müslüman, Yahudi ve Hristiyan toplam 55 kızdan bulunmaktaydı⁶⁷.

63 *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 39-40, 1921-22, s. 304.

64 *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 39-40, 1921-22, s. 144.

65 Sarah Zeynep Güven, *American Foreign Missions To The Armenians Of The Ottoman Empire: Fashioning The Model Of Educated Christian Womanhood in the East in The Second Half Of The Nineteenth Century*, A Master's Thesis, Department Of History, İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara, January 2018, s. 93.

66 *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 37-38, 1919-20, s. 110.

67 *The American Board Missions in The Near East*, From The Annual Report of 1922, s. 17.

3. Adana ve Çevresinin Fransızlar Tarafından İşgalinin YDYK'nın Faaliyetlerine Yansımaları

Adana ve çevresinin Fransız ve Ermeniler tarafından işgali YDYK'nın ve misyonerlerin raporlarına, "Ermenilerin katledildiği, dağlara sığındığı vs." iddiaları şeklinde genellikle taraflı olarak yansımıştır. Amerikan yardım çalışanlarının Ermenilere aşevleri, barınma, giyecek ve sağlık hizmetlerini son derece titizlikle icra ettiği sık işlenen konular arasındaydı⁶⁸.

Misyonerlerin yayın organlarından biri olan The Missionary Herald dergisinde; yayımlanan Ekim 1920 tarihli bir misyoner raporunda "Adana'da Yine Yanma ve Kan Dökülmesi" başlıklı bir yazı yazılmıştır. Fransızlar ile Türkler arasında sık sık çıkan husumetlerin patlak vermesi ve bunun sonucunda Ermenilere yönelik saldırıların olmasının misyonerler arasında büyük bir ıstırap ve endişe yarattığı ileri sürülmüştür⁶⁹.

YDYK çalışanı olan Edith Cold, 28 Nisan 1919 tarihinde Haçin'den yazdığı raporda; kendisiyle beraber gelen Mac Lean adlı hemşirenin Müslüman da dahil olmak üzere kadın ve kız çocuklara yönelik performansından övgüyle bahsetmektedir. Edith Cold, Haçin ev kızlarını evlendirmek için uzaklardan ve yakınlardan insanlar geldiğini belirtmektedir. Bu kızların uzun yıllar acı çektiğini ileri süren Cold şu ifadelere yer vermiştir⁷⁰:

"Sürgünler arasında kadınların ve hatta küçük kızların korkunç dövmeli yüzlerini ilk gördüğümde neredeyse kişisel olarak nasıl yaralanmış hissettiğimi size yazmış mıydım? Ömür boyu dayanması gereken bir yaşam, ancak bu bozukluklarının simgelediği bu durumlara titriyorum, Masum kadın ve kızların nelere katlanmak zorunda kaldıklarını düşündükçe içim yanıyor. Geri dönen bu insanlardan edinilen bir başka çarpıcı izlenim daha var. Geçmişin nimetlerini ve avantajlarını yeni gelecekte ulaşılabilecek bir ideal olarak görürler. Amerikan misyonunun daha önce verdiği her şey şimdi kutsal ve hevesle arzu ediliyor. Örneğin herkes Amerikan okullarının verebileceklerine susamış durumda. Ekmekten önce çocuklarımızın eğitimi ne olacak diye soruyorlar."

Adana'da YDYK'nın aşevlerinden sorumlu yetkilisi Philip L. Flore, Adana'nın

68 *The New Near East*, December 1920, s. 4-5.

69 *The Missionary Herald*, C 116, 1920, American Board of Commissioners for Foreign Missions With A View of Other Benevolent Operations, Boston, s. 468.

70 *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, C 37-38, 1919-20, s. 204.

Temmuz-Eylül 1921 tarihlerinde şehrin devamlı bombalandığını ve yardım çalışmalarının ateş altında devam ettiğini belirtmiştir. L. Flore, çeteler ve Araplar tarafından çevredeki evlerinden çıkarılan Ermenilerin olduğunu savunarak Adana'da 20.000 Ermeni'nin sığınağı haline geldiğini ileri sürmüştür. L. Flore devamla "...*Neyse ki Yakın Doğu'nun şehirde büyük gıda kaynakları vardı ve aşevleri düzenli olarak çalışmaya devam ediyordu. Silahlı Ermeniler sığır, meyve ve sebze getirmek için bağlara ve yakındaki çiftliklere gittiler. Bunu yaparken pek çoğu çeteler tarafından vuruldu; ancak bu yolla elde edilen erzakla, Yakın Doğu erzakları ve Fransızların erzakları ile şehir beslendi*" şeklinde yorum yapmıştır⁷¹.

YDYK Aralık 1920 yılındaki raporunda Haçin'in Türkler tarafından ele geçirilmesini "korkunç haber" olarak yorumlamıştır. Mersin limanına giden yol ve Pozantı'ya giden demiryolunun Fransızların elinde olmasının çaresiz durumu biraz rahatlatıldığını vurgulayan raporda, Amerikalı çalışanların binlerce yoksul mülteciyi besleyen aşevlerini işletmeye devam ettiği belirtilmiştir. Türk Hükümetinin yardım çalışmalarını engellemediğinin de altı çizilmiştir. Fakat bazı olumsuz durumların (istikrasız koşullar, iletişim güçlükleri, hırsızlık olayları, ağır vergiler vs.) yardım çalışmalarını geciktirdiği, hasta, kadın ve çocuklara karşı fazla sorumluluk üstlenmekten alıkoymadığı yorumu yapılmıştır⁷².

1920 yılının misyoner raporlarında, Haçin'de görev yapan cesur kadınların teslim olmayı, kendilerini olduğu kadar yetimlerini ve sığınmacıları da korumanın en iyi yolu olarak gördükleri ifade edilmektedir. Birçok kızın kaçırıldığına dair iddiaların bulunduğu haberlerde; Mustafa Kemal Paşa'nın Amerikalıların korunması gerektiğine dair güvence verdiği de itiraf edilmiştir⁷³.

YDYK çalışanları raporlarında Adana ve çevresindeki savaşta tarafsız kaldıklarını ileri sürmektedirler. Ermenilerin misyonerlerin tarafsızlıklarını onaylamadıklarını ve Haçin'i terk ederken yetimleri emanet etmediklerine veryansın edilmektedir. Yetimlerin de geri çekilmesinden sonra yetimhanenin iki ateş arasında kaldığı ve harap olduğu belirtilmekte; misyonerlerin tarafsız olduklarını ispat için Türk yetkililere Müslüman kızlara da bağlı olarak ağartılmamış bir ateşkes bayrağı gönderdikleri ifade edilmektedir. Misyonerlerin kendi belgelerinde, Adana ve çevresindeki Türk-Fransız savaşında Türklerin Ermenilerle değil Fransızlarla savaşmayı

71 *The New Near East*, C VI-VIII, 1921-1922, Kasım 1921, s. 19.

72 *The New Near East*, C VI-VIII, 1921-1922, Aralık 1920, s. 5-9.

73 *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 37-38, 1919-20, s. 208.

amaçladığını, Ermenilerin Fransızlara katılıp Türklerle savaşmak için silahlandırıldığını ve Fransız kışkırtmasıyla Haçin Ermenilerinin ayaklandığı belirtilmiştir⁷⁴. Bu yönüyle baktığımızda Türklerin Ermenilere karşı bir art niyet gütmeyeceği, sorunun Ermeni ve Fransızlardan kaynaklandığı açıkça itiraf edilmiştir.

16 Temmuz 1920 tarihinde Mary Webb'in bildirdiğine göre; Adana'daki 620 yetim kız Kıbrıs'a gönderilmiş, 115 yetim kız şimdilik kalmıştı. Arapların fırsat buldukça Ermenileri kaçırdığı, durumun iyiden iyiye kötü gittiği özellikle yiyecek sıkıntısının baş gösterdiği ifade edilmektedir. Mary Webb, aynı tarihteki bir mektupta kız yetimhanesinden gelen kızların Adana Ruhban Okulu'na sığınma evi olarak gelişini şöyle anlatmaktadır⁷⁵:

“Penceremin hemen altındaki sokakta 3 adam öldürüldü. Yazmak için çok korkunçtu. Amerikan bayraklarını asıp pencerelere kum torbaları koyduk ve bize gelen histerik kadınları susturmaya çalıştık. Ablam ve Bayan Block kız yetimhanesine koşarak çocukları buraya getirdiler. Avluya yürüdüklerinde gözyaşlarını tutabilmek için çok göz kırpmak zorunda kaldım, çok sessiz ve düzenliydim, Elizabeth büyük bir Amerikan bayrağıyla alayı yönetiyordu. Böyle zamanlarda bayrağımızın ne kadar iyi olduğunu biliyoruz”.

YDYK resmi kayıtlarında, Şubat 1921 tarihinde şehrin Fransızların elinde olduğu için 1915 tehiriyle beraber giden kadın ve çocukların uzun yolculuklardan sonra evlerine döndüğü, özellikle Haçin bölgesinde yardımın daha fazla ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir⁷⁶.

YDYK, Adana ve çevresinin Fransız birlikleri tarafından tahliye edilmesinin özellikle kadın ve çocuk Ermeniler arasında panik yarattığını belirtmiştir. “Kanla Yazılmış” başlığıyla Pozantı'daki milliyetçi Türk gazetelerin ve diğer Türk faaliyetlerin zulümleri kışkırttığı iddiasını öne süren yetkililer, Amerika'nın Fransa'ya Hristiyanların korunmasını garantiye almadan tahliyenin gerçekleşmemesi için Fransa'ya çağrıda bulunmuştur⁷⁷.

74 *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 37-38, 1919-20, s. 233.

75 *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 37-38, 1919-20, s. 234.

76 *The New Near East*, C VI-VIII, 1921-1922, Haziran 1921, s. 4-5.

77 *The New Near East*, C VI-VIII, 1921-1922, Haziran 1921, s. 16; *The Missionary Herald*, C 118, 1922, American Board of Commissioners for Foreign Missions With A View of Other Benevolent Operations, Boston, s. 22-23.

YDYK'nın yıllık raporunda 1921-1922 yılının kışında Adana ve çevresinin boşaltılmasıyla 100.000'den fazla Ermeni sakininin Türklerin intikamından korkarak Kuzey Suriye'ye, İzmir'e ve diğer güvenli yerlere kaçtığı iddia edilmektedir. Fransız işgali altındaki toprakların bu askeri tahliyesi, YDYK yetimhanelerinin Adana, Maraş, Urfa, Antep, Diyarbakır ve Mardin'den Suriye'ye taşınmasını gündeme getirmişti. YDYK, 31 Aralık 1922 tarihi itibarıyla sorumlu akraba veya vasi bulunamayan yetimlerin toplam sayısının 55.883 olarak ifade etmekte; bunun yanında yaklaşık 60.000 yetim veya dul bir mülteci anne, akraba veya başka bir vasi gözetiminde desteklendiklerini belirtilmektedir⁷⁸.

Misyoner raporlarında 1922'de insanların birçoğunun Kıbrıs, Suriye, Mısır, Yunanistan ve İstanbul'a gittiğini⁷⁹ ve YDYK'nın Mersin'de binlerce insana yardım çalışmalarına devam ettiği belirtiliyordu. Elizabeth Webb ile İngiliz hemşire Ash⁸⁰ 150 yetimhane kızıyla birlikte İstanbul'a doğru çıktığı da gelen haberler arasındaydı. İstanbul'a ulaşan bu ekip orada bakıma muhtaç yetimlerle dolduğunu dile getirmiştir. Tüm sahil kentlerinde ciddi bir mülteci sorununa değinilen raporda YDYK yardımlarının da azaldığına dikkat çekmiştir⁸¹.

Kasım 1922'de YDYK yetkilisi L.O.Lee'nin "Hangi Türkiye" başlığıyla yazdığı bir yazıda Fransızların bu bölgeleri bir yıldan fazla işgal ettikten Ermenileri silahlandırdıktan ve Türklerle savaşmaya teşvik ettikten sonra Ankara Hükümeti ile uzlaşıp Ermenileri kaderlerine terk etmesine veryansın etmiştir. Her şeyden önce Amerikalı misyonerlerin kaçamayan Hristiyanlara kadın ve çocuklara özen gösterip umutlu yaşamaları için her zaman yardımcı olacaklarını da sözlerine eklemiştir⁸².

4. Sonuç

Amerikalı misyonerler dini, kültür, eğitim, sağlık ve sosyal alanlarda Osmanlı topraklarında yoğun olarak faaliyet göstermişlerdir. Amerikalı misyonerlerin Anado-

78 *Near East Relief, A Review For 1922* (Annual Report to Congress), By Charles V. Vickrey, New York 1923, s. 20-28.

79 *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 40, November, 1922, No. 10, s. 297.

80 *Near East Relief*, C IV, No. 3, 21 January 1922, s.1.

81 *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 39-40, 1921-22, s. 49-50.

82 *Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands*, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church, C 40, November, 1922, No. 10, s. 297.

lu'daki faaliyetleri özellikle azınlık çocukları (bilhassa Ermeniler), muhtaç haldeki kadın, dul, kız çocukları ve yetimler üzerinde yoğunlaşmıştır. Misyonerlerin çalışmalarıyla bu unsurlar bir yandan Hristiyanlaşmaya çalışılırken bir yandan da ülke içindeki azınlıkları tahrik ederek ayrılıkçı fikirlerin oluşmasına sebep olmuşlardır.

Yetim ve bakıma muhtaç bu insanların zaaflarını bilen misyonerlerin başlıca hedefi; azınlıklar üzerinden Osmanlı'yı parçalamak, Türkleri dünya kamuoyunda itibarsızlaştırmak, Protestanlığı yaymak, Amerikan hayranlığı aşilayarak her an emperyalizmin hazır öncüleri olan liderler yetiştirmekti. Bu amaca matuf olarak Anadolu'da yardım dernekleri adı altında çalışmalar yürütmüşlerdir.

Osmanlı Devleti 1915 Ermeni tehciri ve sonrasında imkânlar ölçüsünde muhtaç haldeki kadın-erkek, çocuk-yaşlı demeden Ermenilere destek vermiştir. Bu manada savaş koşullarında mağduriyetleri en aza indirmek için; özellikle kadın ve kız çocuklarını tehcirden muaf tutmak, mevcut yetimhanelere yerleştirmek, yenilerini kurmak, Amerika gibi yardım kurumlarının faaliyetlerini mümkün olduğunca engellemek, Ermeni veya Müslüman ailelerin yanına vermek gibi önlemler almıştır⁸³. Bu suretle YDYK raporlarında da sık sık işenen konu haline gelen “kız çocuklarının ve kadınların kaçırıldığı, sözde Türk haremlerinde zorla tutuldukları, zorla Kuran okudukları, rızası olmadan evlendirildikleri” gibi mesnetsiz iddiaların kanaatimizce gerçek bir yönü bulunmamaktadır.

İncelediğimiz dönemde Adana ve çevresinde kadın ve kız çocuklarına yönelik etkin faaliyet gösteren başlıca YDYK misyonerleri; Elizabeth S. Webb, J.E. Van Toor, Mary Webb, Olive Vaughan, Bayan Davies, Esther Marks, Bayan Davies, Bayan Harris, Grace C. Towner, Edith Cold, Philip L. Flore'dir.

1919-1922 yıllarında Adana ve çevresi Fransız-Ermeni kuvvetleri tarafından işgal

83 Bk. Rıdvan Akın, “Milli Mücadele Döneminde Yetimlere Bütçeden Ayrılan Pay”, *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, ed. Emine Gürsoy Naskali ve Aylin Koç, İstanbul 2003, s. 119; Veysi Akın, “Amerika'daki Türklerin Milli Mücadele Yetimlerine Yardımları”, *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, ed. Emine Gürsoy Naskali ve Aylin Koç, İstanbul 2003, s. 124; Selma Çetinkaya, *1915-1923 Yılları Arasında Türkiye'deki Ermeni Yetimleri*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009, s. 51-55; Hasan Babacan, “Ermeni Dul ve Yetimleri ile Osmanlı Devleti'nin Bunlara Karşı Takip Ettiği Politikalar”, *Hosgörü Toplumunda Ermeniler*, C 2, Kayseri 2007, s. 283-291; Hacer Çelik, “Ermeni Tehciri ve Tehcirden Dönen Ermenilerin İskân Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C 7, S. 16-17, Bahar/Güz 2008, s. 154; Mehmet Çanlı, “Milli Mücadele Döneminde Amerikan Şark-i Karib Muavenet Cemiyeti'nin Anadolu'daki Bazı Faaliyetleri”, *Askerî Tarih Bülteni*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, S. 38, Şubat 1995, s. 43.

edilmiştir. Misyoner raporlarında “Türklerin Ermenileri tekrardan sürgüne gönderecekleri, buradaki misyoner kurumlarının ateş altında kaldığı, hatta bazılarının savaş şartlarında harap edildiği, kadın ve kız çocuklarının mağdur edildiği, zor şartlarda yardım faaliyetlerinin sürdürüldüğü” gibi konuların sık sık haber yapıldığı tespit edilmiştir. Yetkililerin dünya kamuoyunu etkilemek ve bu suretle bağış toplamak için olsa gerek genellikle yanıltıcı, abartılı ve yanlış raporlar yazmışlardır.

Fransız ve Ermenilerin Çukurova’da yenilmesinden sonra özellikle kadın ve çocuk Ermenilerin tahliyesi meselesi YDYK’nın gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Endişe ve panik içerisinde bulduklarından bahseden yardım kuruluşu; Ermenilerin Kıbrıs, Suriye, Mısır, İzmir, Mersin, İstanbul ve Yunanistan’a gitmeleri için azami çaba sarf ettiklerini ifade etmiştir.

Bu gibi haberlerin yanında YDYK çalışanları olan misyonerlerin özellikle savaşın son seneleri olan 1921-1922 yılları arasında Fransızların Ermenileri kullanıp ateşe attığı, Mustafa Kemal Paşa’nın ve Ankara Hükümeti’nin yardım kuruluşlarına olumsuz müdahalede bulunmadığı, Amerikan vatandaşlarına zarar gelmediği gibi doğru bilgileri de ihmal etmediği ve raporlarına yansıttığı gözlerden kaçınılmamalıdır.

Amerikan misyonerleri Osmanlı Devleti’nin zaafını, eksikliklerini iyi tespit edip bu alanlara yönelik faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. İncelediğimiz dönem ve öncesinde kızlar ve kadınlar için özellikle eğitim alanında eksiklikler bulunmaktaydı. Bu anlamda sosyal devlet anlayışıyla hükümetler dul, yetim, öksüz gibi muhtaç insanlara yeteri derecede kurumlar açıp sıkça denetimden geçirmelidir.

Kaynaklar

Basılmış Near East Relief Kaynakları*

Handbook Near East Relief, New York: Near East Relief, 1920.

Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands, The Women's Board of Missions of The Interior of The Congregational Church.

Near East Relief

Near East Relief, A Review For 1922 (Annual Report to Congress), By Charles V. Vickrey, New York 1923.

The American Committe For Relief in The Near East, It's History, It's Work and The Need For Support As Outlined By President Wilson and Others, University of Pennsylvania Libraries.

The Medical Work Of The Near East Relief: A Review Of Its Accomplishments in Asia Minor and The Caucasus During 1919-1920, ed. by Geo. L. Richards, M. D.

The Missionary Herald, Containing The Proceedings Of American Board Of Commissioners For Foreign Missions With A View Of Other Benevolent Operations, Thomas Todd Company Printers Boston Mass.

The New Near East (Published by the: Near East Relief), One Madison Ave., New York.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akın, Rıdvan, "Milli Mücadele Döneminde Yetimlere Bütçeden Ayrılan Pay", *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, ed. Emine Gürsoy Naskali ve Aylin Koç, İstanbul 2003, s. 119-123.

Akın, Veysi, "Amerika'daki Türklerin Milli Mücadele Yetimlerine Yardımları", *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, ed. Emine Gürsoy Naskali ve Aylin Koç, İstanbul 2003, s. 123-140.

Babacan, Hasan, "Ermeni Dul ve Yetimleri ile Osmanlı Devleti'nin Bunlara Karşı Takip Ettiği Politikalar", *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, C 2, Kayseri 2007, s. 271-292.

Barton, James, *Story Of Near East Relief 1915-1930*, The Macmillian Company, Newyork 1930.

* Kaynakların cilt, sayı ve tarihleri metin içerisinde gösterilmiştir.

Çanlı, Mehmet, “Milli Mücadele Döneminde Amerikan Şark-i Karib Muavenet Cemiyeti'nin Anadolu'daki Bazı Faaliyetleri”, *Askerî Tarih Bülteni*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, S. 38, Şubat 1995.

Çelik, Hacer, “Ermeni Tehciri ve Tehcirden Dönen Ermenilerin İskân Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C 7, S. 16-17, Bahar/Güz 2008, s. 143-163.

Çetinkaya, Selma, *1915- 1923 Yılları Arasında Türkiye'deki Ermeni Yetimleri*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009.

Erdoğan, Dilşen İnce, “American Board Of Commissioners For Foreign Mission (ABC FM) Near East Relief'e Amerikan Misyonerlerinin Anadolu'daki Faaliyetleri”, *Belgi*, S. 14, 2017 Yaz/II, s. 552-565.

Gencer, Fatih, *Ermeni Soykırım Tezinin Oluşum Sürecinde Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi*, Alternatif Düşünce Yayınevi, İstanbul 2006.

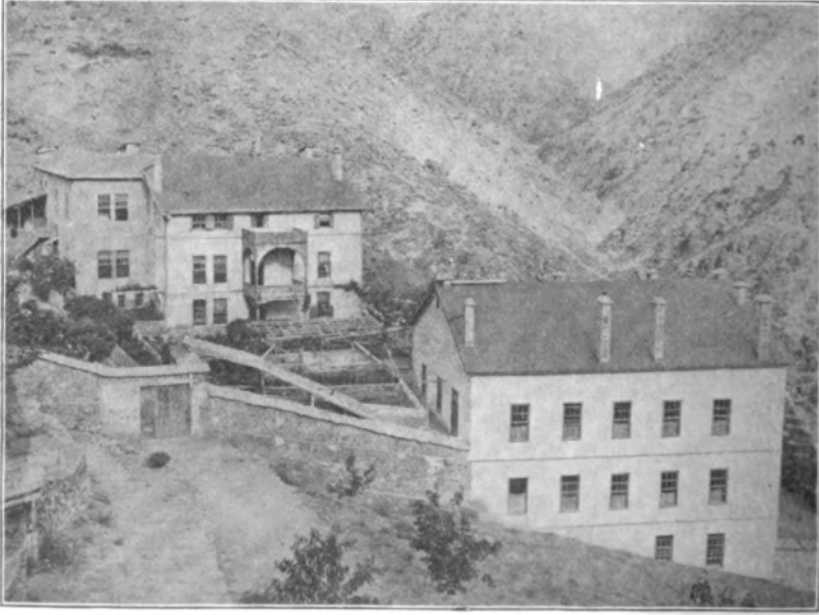
Güven, Sarah Zeynep, *American Foreign Missions To The Armenians Of The Ottoman Empire: Fashioning The Model Of Educated Christian Womanhood in the East in The Second Half Of The Nineteenth Century*, İhsan Doğramacı Bilkent University, Department Of History, A Master's Thesis, Ankara, January 2018.

Jinks, Rebecca, “Marks Hard to Erase”: The Troubled Reclamation of “Absorbed” Armenian Women, 1919–1927”, *American Historical Review*, February 2018, s. 86-123.

Johnson, Hugh Grayson, *The American Schools in The Republic of Turkey (1923-1933)*, The American University, Washington, 1975.

Maksudyan, Nazan, *Hearing The Voiceless – Seeing The invisible: Orphans And Destitute Children As Actors Of Social, Economic, And Political History in The Late Ottoman Empire*, Sabancı University, January 2008.

Ekler

THE AMERICAN BOARD HOME AND SCHOOL BUILDING IN HADJIN

Foto 1: Haçin'de American Board Evi/Yerleşkesi ve Okulu
(The Missionary Herald, 1920)

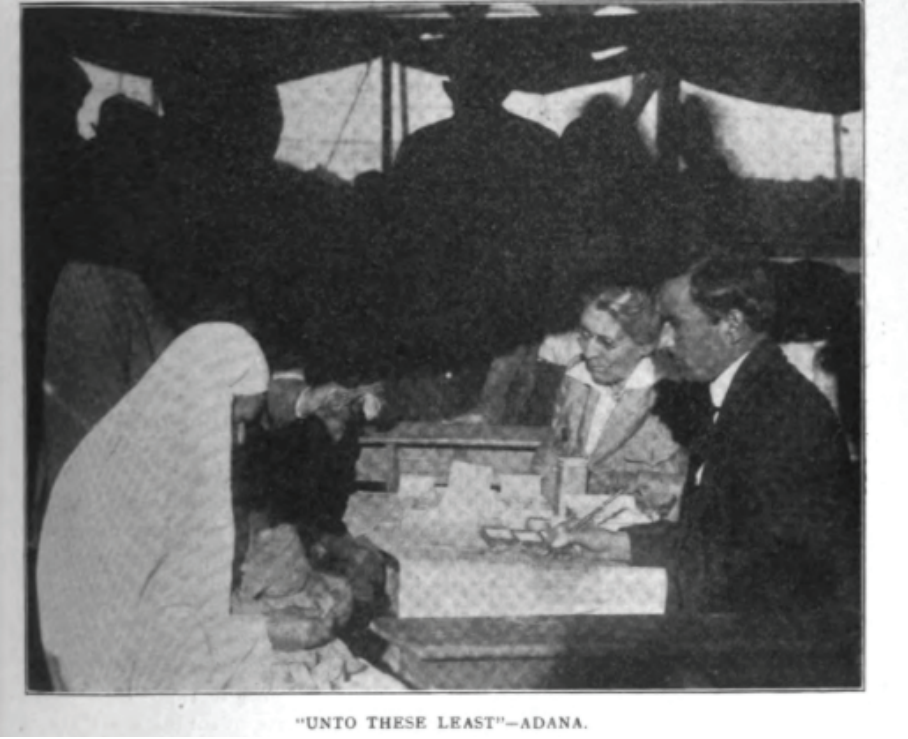
ARMENIAN VILLAGE WOMEN AND GIRLS ROUND HADJIN

Foto 2: Haçin'de Ermeni Kadın ve Kızlar
(The Missionary Herald, 1920)

LIFE IN THE ADANA REFUGEE CAMP
Woman cooking her evening meal

Foto 3: Adana'da Mülteci Kampında Yemek Pişiren Kadın
(The Missionary Herald, 1921)

Foto 4: Adana'da YDYK'nın Kliniği
(Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands, 1921)

Foto 5: Adana'da Pamuk İşlerinde Çalışan Kadın ve Kızlar
(Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands, 1919-1920)

ROAD FROM ADANA TO HADJIN

Foto 6: Adana'dan Haçin'e Giden YDYK Çalışanları
(Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands, 1919-1920)

Foto 7: Adana Amerikan Kız Okulu Avlusu 1920
(Mission Studies Woman's Work in Foreign Lands, 1919-1920)

Foto 8: Adana'da Kadın ve Kız Çocuklarına Yönelik YDYK'nın Açtığı Fabrika
(The New Near East 1922-1923)

